

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

شرح لغات و اصطلاحات و ابیات دشوار چهل قصیده از آغاز
دیوان امیر معزی نیشابوری

به کوشش
سودابه صادقی

استاد راهنما
دکتر نجف جوکار

شهریور ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

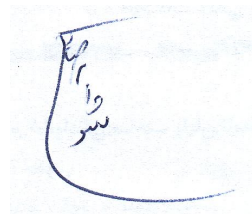
اظهارنامه

به نام خدا

اینجانب سودابه صادقی دانشجوی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی اظهار می‌کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام. نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین نامه‌ی مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: سودابه صادقی

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

شرح لغات و اصطلاحات و ابیات دشوار چهل قصیده
از آغاز دیوان امیر معزی نیشابوری

به کوشش
سودابه صادقی

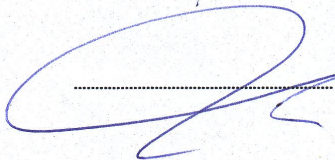
پایان نامه

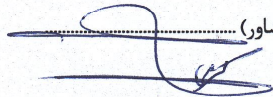
ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

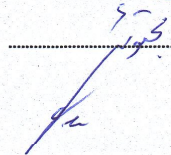
در رشته‌ی
زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه با درجه‌ی: عالی

..... دکتر نجف جوکار، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد راهنما)

..... دکتر محمدحسین گرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور)

..... دکتر حسین بحتویی، استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی (داور داخلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

بزرگ اسوه صبر:

پدرم، که صفای روحش غبار ملال را از زندگی ام سرد و ستان سایه بانش بهترین پناه گاه و تسلی بخش زندگی ام است.

و به

بزرگ آموزگار زندگی:

مادرم، که درس عشق و ایثار را در دستان صد اقتش آموختم و تمامی وجودم و اندام محبت اوست.

سپاسگزاری

از خداوند متّان سپاسگزارم که به من این توانایی راداد تا مرحله‌ای دیگر از دانش اندوزی و معرفت آموزی را با موفقیت به پایان برسانم، و با قرارگرفتن در مسیر علم یک گام به او نزدیکترگردم. امیدوارم این پایان نامه سرآغاز مرحله‌ای دیگر درکسب علم و تعالی روحم باشد. همچنین از تمام بزرگوارانی که در این دوره از تحصیل از محضر آنها استفاده کرده و به فراخورگنجایش وجودی از آنها توشه‌ای اندوخته‌ام، قدردانی می‌کنم. در این میان قدردانی ویژه از استادان گرانقدری که در انشاء و فراهم آوردن این رساله مرا یاری دادند و به مدد مساعدت آنها این راه بر من هموارگردید.

استاد مهربان و فرهیخته‌ام آقای دکتر جوکار که با دقت و سعه صدر راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند و استاد عزیزم آقای دکتر کرمی که با خوشرویی و عطوفت تمام مرا در رفع کاستی‌های این پایان نامه یاری دادند و استاد گرانمایه و فاضل آقای دکتر نحوی که از محضر ایشان بهره‌ها بردم.

امیدوارم خداوند سایه رحمت خود را بیش از پیش بر ایشان بگستراند، تا آنها نیز به پاس آن، سایه خود را از طالبان علم دریغ نفرمایند.

چکیده

شرح لغات واصطلاحات و ابیات دشوار چهل قصیده از آغاز دیوان امیرمعزی نیشابوری

به کوشش

سودابه صادقی

رساله حاضر کاوشی در شرح احوال و دشواری‌های چهل قصیده از دیوان امیرالشعرا محمد بن عبدالملک نیشابوری متخلص به معزی از استادان قصیده سرا در اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم است. از وی دیوان شعری مشتمل بر ۱۸۵۰ بیت به جامانده که حجم بسیاری از آن را قصاید مدحی تشکیل می‌دهد. معزی در مدح دنباله رو شاعران سبک خراسانی است و تا حدودی تصاویر شعری را از آنان گرفته است، اما نسبت به پیشینیان افکار و مضامین تازه‌ای دارد که به شعر او رنگ سبک عراقی بخشیده است. به علت همراه بودن این شاعر با پادشاهان، وزرا و امرای سلجوقی و غیر سلجوقی، قصاید وی مشتمل بر یک سلسله وقایع تاریخی و اطلاعات مهم است که در این رساله ضمن شرح اشعار، به برخی از آن اشاره شده است. این شاعر با توجه به سمتی که در دربار سلجوقیان داشته چنان که شایسته مقام اوست نزد فارسی زبانان شناخته نیست، اما با توجه به اطلاعاتی که شاعر در لابه‌لای اشعار درباره خود آورده و نگارنده ضمن شرح به توضیح آنها پرداخته، می‌توان به شناخت بیشتر از او دست یافت. همچنین وجود ابیاتی در قصاید که در عین سادگی ممتنع است و استفاده شاعر از رشته کاملی از تشبیهات و استعاره‌های فراوان، تلمیحات، اصطلاحات نجومی، معارف اسلامی، مسیحی و صنایع بدیعی در اشعار سبب شده که لزوم شرحی بر دیوان این شاعر احساس شود، که در ضمن شرح این موارد، مناسب با سرایش وزن و بحر عروضی، ردیف و قافیه و نوع آن، آورده شده است. نتایج این پژوهش اشاره داشت به اینکه، مهم ترین مضمون شعری دیوان معزی مدح است. او به شیوه شاعران سبک خراسانی شعر مدحی می‌سرود. از محتوای اشعار و اطلاعات گرانبهای تاریخی می‌توان به دست آورد.

این پایان نامه در چهار فصل تنظیم شده است: فصل اول با عنوان مقدمه و کلیات که در بردارنده اهمیت و ضرورت تحقیق، هدف تحقیق، پیشینه تحقیق و روش تحقیق است. فصل دوم شامل نگاهی گذرا به تاریخ سلجوقیان تا پایان عصر سنجر، شرح احوال معزی، موضوعات و مضامین شعری و بررسی سبک شعر و است فصل سوم علاوه بر شرح لغات واصطلاحات و ابیات دشوار ۴۰ قصیده از آغاز دیوان، بیان وقایع و اطلاعات تاریخی در مورد اشخاص و شاعر است مورد بحث قرار گرفته است. فصل چهارم به نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

کلیدواژه: دشواری‌ها، شرح، قصاید، معزی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه و کلیات

- ۱-۱- مقدمه ۲
- ۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق ۳
- ۳-۱- هدف تحقیق ۴
- ۴-۱- پیشینه تحقیق ۴
- ۵-۱- روش تحقیق ۵
- ۶-۱- سؤالات تحقیق ۶

فصل دوم: نگاهی گذرا به تاریخ سلجوقیان و شرح احوال امیر معزی نیشابوری

- ۱-۲- نگاهی گذرا به تاریخ سلجوقیان تا پایان عصر سلطان سنجر سلجوقی (۴۲۹-۵۵۲) ۷
- ۱-۲-۱- اصل و نصب سلاجقه ۸
- ۱-۲-۲- آلپ ارسلان ابن چغریک بن میکائیل (۴۴۵-۴۶۵) ۸
- ۱-۲-۳- ملکشاه ابن ارسلان بن چغریک (۴۶۵-۴۸۵) ۹
- ۱-۲-۴- برکیارق ابن ملکشاه ابن الب ارسلان (۴۸۵-۴۹۸) ۱۰
- ۱-۲-۵- محمد ابن ملکشاه بن الب ارسلان (۴۹۸-۵۱۱) ۱۱
- ۱-۲-۶- سنجر ابن ملکشاه بن الب ارسلان (۵۱۱-۵۵۲) ۱۱
- ۲-۲- شرح احوال امیر معزی ۱۳
- ۱-۲-۲- نام و کنیه ۱۳
- ۲-۲-۲- تولد و زادگاه ۱۳
- ۳-۲-۲- پدر و نسب ۱۴
- ۴-۲-۲- لقب، مقام و رتبه ۱۵

صفحه

عنوان

- ۵-۲-۲- تیر خوردن امیر معزی و تاریخ فوت او ۱۶

۱۸	۶-۲-۲ دیوان و تعداد ابیات
۱۸	۷-۲-۲ قالب‌های شعری
۱۹	۸-۲-۲ معزّی و شاعران قبل و بعد از او
۲۲	۹-۲-۲ معزّی و شعر او از نگاه دیگران
۲۵	۳-۲ موضوعات و مضامین شعر معزّی
۲۵	۱-۳-۲ مدح
۲۷	۲-۳-۲ تغزّل
۲۷	۳-۳-۲ مرثیه (رثا)
۲۷	۴-۳-۲ وصف
۲۸	۵-۳-۲ لغز
۲۸	۶-۳-۲ مناظره
۲۹	۷-۳-۲ واقعه‌نگاری و تاریخ
۲۹	۸-۳-۲ تهنیت
۳۰	۹-۳-۲ در توحید و صفت باری تعالی
۳۰	۱۰-۳-۲ تقاضانامه
۳۰	۱۱-۳-۲ شکر و شکایت
۳۲	۴-۲ بررسی سبک شعر معزّی
۳۲	۱-۴-۲ سبک
۳۲	۱-۱-۴-۲ سطح زبانی
۳۲	۱-۱-۱-۴-۲ سطح آوایی
۳۲	۱-۱-۱-۴-۲ موسیقی بیرونی
۳۲	۲-۱-۱-۴-۲ موسیقی درونی
۳۵	۳-۱-۱-۴-۲ مسائل مربوط به تلفظ نشانه‌های سبک قدیم
۳۵	۲-۱-۱-۴-۲ سطح لغوی
۳۶	۲-۱-۴-۲ سطح فکری
۳۶	۱-۲-۱-۴-۲ اشارات به آیات و احادیث و معارف اسلامی
۳۷	۲-۲-۱-۴-۲ کاربرد فراوان اصطلاحات نجومی

صفحه

عنوان

۳۷	۳-۲-۱-۴-۲ اظهار علاقه و عشق به بندگان و معاشیق مذکر ترک و لشکری
۳۷	۴-۲-۱-۴-۲ اشاره به شخصیت‌های اساطیری
۳۸	۱-۳-۱-۴-۲ سطح ادبی

۳۸	۱-۳-۱-۴-۲- تشبیهات: بیشترین آرایه ادبی در اشعار امیر معزی تشبیهات هستند
۳۹	۲-۳-۱-۴-۲- استعارات
۴۰	۳-۳-۱-۴-۲- کنایات
۴۰	۴-۳-۱-۴-۲- غلّو
۴۰	۵-۳-۱-۴-۲- مراعات النظیر
۴۱	۶-۳-۱-۴-۲- تضاد
۴۱	۷-۳-۱-۴-۲- تلمیح
۴۲	۸-۳-۱-۴-۲- ایهام
۴۲	۹-۳-۱-۴-۲- افعال دعایی
۴۳	۱۰-۳-۱-۴-۲- سنت‌های ادبی
۴۳	۱۱-۳-۱-۴-۲- ارسال‌المثل

فصل سوم: شرح لغات و اصطلاحات و ابیات دشوار چهل قصیده از آغاز دیوان ۴۶

فصل چهارم: نتیجه گیری ۳۸۱

فهرست منابع و مأخذ ۳۸۴

نشانه‌ها

آندراج	فرهنگ آندراج
لغ	لغت نامه دهخدا
ناظم	ناظم الاطباء
نظام	فرهنگ نظام

اختصارها

[نگ به]	نگاه کنید به
م	میلادی
ه.ق	هجری قمری

فصل اوّل

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

در قرن ششم سه مکتب شعری در ایران دایر بود: ۱- سبک خراسانی ۲- سبک آذربایجانی ۳- سبک بینابین

>> عده‌ای از شاعران این دوره دنباله رو سبک خراسانی بودند. شعر سبک خراسانی شعری واقع گراست و اوضاع دربارها، محیط زندگی و مآوای لشکر کشی و جنگ‌ها را منعکس می‌کند، به طوری که از محتوای اشعار می‌توان برخی از اطلاعات تاریخی آن عصر را استخراج کرد. موضوعات شعری از قبیل مرثیه و حکمت در آن هست اما موضوع اصلی مدح ممدوح است. همه‌ی مهارت شاعر در خدمت این قصداصلی است. توصیف قوی است و رایج‌ترین وسیله‌ی توصیف تشبیه است. در این سبک معیار فصاحت و بلاغت روانی و سادگی اشعار است و استفاده از صنایع بدیعی معتدل است.<<. (شمیسا، ۱۳۸۱: ۷۴-۶۶).

>> از نیمه‌ی قرن پنجم که تقریباً شروع دوره سلجوقی است، شعر دچار تغییراتی گردید و سبک و اسلوب قصیده پردازی و طرز بیان مقصود صورت دیگری به خود گرفت. گویندگان این عصر سادگی و صراحت اولیه که از اختصاصات عصر سامانی و غزنوی است عدول کردند. به علت تأثیر محیط و سیر تکاملی طبیعی و نفوذ فکری و معنوی ادبیات عرب و دخول علوم و معارف در ادبیات، وفور مبالغه و غلو خصوصاً در مدح و عوامل دیگر دچار تکلف شدند.<<. (مومن، ۱۳۳۹: ۱۳۸-۱۳۹).

یکی از پر حجم‌ترین دفترهای شعر فارسی تا پایان قرن پنجم و اوایل قرن ۶ دیوان امیر معزی از استادان و شاعران فصیح و بلیغ عصر سلجوقیان است. این خزانه‌ی گرانبها که حاصل نیم قرن شاعری اوست شامل ۱۸۵۰۰ بیت بنا به تصحیح عباس اقبال است، که شامل قصیده، غزل، رباعی، ترجیح بند و ترکیب بند می‌باشد.

امیر معزی به مناسبت سمت امیر الشعرايي دربار ملك شاه سلجوقى و سلطان سنجر چنان ايجاد مى كرد كه شاعرى مديحه گو باشد.

سبك شعرى امير معزى گاه به سهولت و سادگى و دقت و باريك انديشى و به شيوه ي سبك خراسانى نزديك مى شود و گاهى نزديك به لحن و لهجه ي زمان خود و مخلوط به لغات مختلف عربى و افكار جديد عرفانى و فلسفى است. (صفا ، ۱۳۶۸ : ۳۳۹)

پس اشعار معزى در ضمن ابيات ساده و روان، داراى ابيات پيچيده و متكلف و آيات قرآنى و اشعار عربى و اصطلاحات و عباراتى است كه نياز به شرح دارد. او استاد وصف است و مهمترين تصوير شاعرانه او تشبيه است. در ضمن آرايه هاى ادبى و تصويرهاى شعرى ديگر در اشعار وى مى توان يافت.

همچنين غناى واژگانى ديوان معزى كه جامع ميان ادب فارسى و عربى است در كمتر ديوانى ديده مى شود كه نشان دهنده ي ذهنى سليم و طبعى سرشار است. (قنبرى، ۱۳۸۵: ۱۸)

اشعار معزى حاوى اطلاعات مفيدى شامل اشارات تاريخى و جغرافيايى و وقايع عصر سلجوقى - بين سال هاى ۴۶۵ تا حدود سال ۵۲۰- مى باشد. به علاوه در اشعار وى از اخبار وزرا و رجال سلجوقى از جمله خواجه نظام الملوك و فرزندان او مى توان اطلاعاتى بدست آورد كه حائز اهميت است.

۱-۲- اهميت و ضرورت تحقيق

ادبيات فارسى در دو حوزه ي متون نظم و نثر داراى آثار گرانبهاى است كه از جهات مختلف حائز اهميت است. از نظر محتوايى اطلاعات جامعى درباره ي مسائل مختلف تاريخى، ادبى، جغرافيايى، سياسى در اختيار خوانندگان قرار مى دهد، كه براى اهل تحقيق حاوى فوايد و اطلاعات است. ديوان امير معزى نيشابورى مشتمل بر اشعارى است در مدح پادشاهان و وزرا و بستگان سلاطين سلجوقى از جمله ملكشاه و سلطان سنجر، همچنين وقايع تاريخى كه مربوط به جنگ ها و فتح هاى آنهاست. در ضمن اشعار، لطايف ادبى و تشبيهات زيبا و واژگان و عبارات بديع گنجانده شده، كه از حلاوتى بى قياس برخوردار است. بنا بر اين براى دست يافتن آسان به مبانى فكرى و اندیشه شاعر و فهم صحيح اشعار او و دست يافتن به عمق ظاهر ابيات و

برطرف کردن ابهامات صوری و لغوی و عبارات و اصطلاحات و اشعار عربی و آرایه های ادبی موجود در آن ضروری است شرحی بر آن نوشته شود تا درک و دریافت مطلب برای خواننده آسان باشد.

۱-۳- هدف تحقیق

- ۱- بازشناسی لغات و اصطلاحات دشوار و شناخت معانی آنها بر اساس منابع و فرهنگ نامه‌های معتبر
- ۲- شرح عبارات و ابیات فارسی و عربی دشوار
- ۳- شرح اشارات و وقایع تاریخی عصر سلجوقی (دوره ملک‌شاه، سلطان سنجر) و اعلام جغرافیایی موجود در اشعار
- ۴- تبیین تصویرها و آرایه‌های ادبی و لطایف شعری بکار رفته در اشعار
- ۵- تبیین اشارات و نکته‌هایی که درباره وزیران، رجال آن عصر در اشعار آمده

۱-۴- پیشینه تحقیق

- درباره دیوان امیر معزی تحقیقات اندکی صورت گرفته و در آنها تنها به شناخت مختصری از مؤلف و کتاب بسنده شده است. تا کنون شرح کاملی بر دشواری های این کتاب نوشته نشده است. در پایان نامه حاضر قرار است چنین کاری صورت گیرد.
- کتاب دیوان امیر معزی در سال ۱۳۱۸. در تهران به سعی و اهتمام عباس اقبال تصحیح شده است. منابعی که شامل اطلاعاتی در این باره است:
 - عوفی (۱۳۶۱). در کتاب لباب الالباب به معرفی کوتاهی از شاعر می پردازد و او را سلطان جهان بیان و لشکر کشی امراء کلام و شهسوار میدان فصاحت و بر فلک ماهی تابان و بر سماء خورشیدی درخشان می داند.
 - عروزی (۱۳۸۰). در مقاله دوم کتاب او «چهارمقاله» که در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر است حکایتی در مورد چگونگی رسیدن او به دربار ملک‌شاه آورده است.
 - صفا (۱۳۶۸). به معرفی کوتاهی از شاعر و سبک شعری او پرداخته است. معزی را امیرالشعراو

شاعر زبان آور و نامبردار خراسان می داند.

- شمیسا (۱۳۸۱). به معرفی مختصری از سبک شعری او پرداخته است و او را دنباله رو سبک خراسانی و سبک شعری او را سبکی معتدل می داند.

- اقبال (۱۳۱۸) علاوه بر تصحیح دیوان امیر معزی که در قرن ۱۱ هجری آن را کتابت کرده است، اطلاعات گرانبهایی در مورد زندگی و سبک شعری او آورده و معتقد است که این کتاب از خزانه‌های گرانبهای ادب فارسی است.

- قنبری (۱۳۸۵). او پس از تصحیح دیوان که کار اصلی او بوده و آن را بر اساس نسخه‌ی عباس اقبال از دیوان امیر معزی انجام داده است، اطلاعات کاملی درباره امیر معزی در مقدمه دیوان آورده و در پایان کتاب تعلیقات اندکی تنها بر واژگان و ابیات دشوار آورده است. کار اصلی او در این تعلیق بیشتر شواهد شعری است نه شرح کامل ابیات.

۱-۵- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه کتابخانه‌ای و به شیوه متن پژوهی و توصیفی تحلیلی است. مراحل تحقیق این گونه است که اول لغات، عبارات، ابیات، امثال دشوار و وقایع تاریخی، اعلام جغرافیایی، وزراء و رجال نام برده در دیوان استخراج می شود، سپس با مراجعه به منابع معتبر که شامل فرهنگ لغت ها، کتب تاریخی، جغرافیایی، دائرةالمعارف و اعلام و... می باشد، این دشواری ها شرح می شود. سپس با استفاده از کتب بلاغی آرایه های آن بررسی و توضیح داده می شود.

۱-۶- سئوالات تحقیق

- ۱- در دیوان امیر معزی چه اندازه از لغات و ابیات و اصطلاحات دشوار استفاده شده است؟
- ۲- شرح اشارات تاریخی تا چه اندازه در روشن شدن مفهوم ابیات و لغات موثر است؟
- ۳- در دیوان از چه صنایع ادبی استفاده شده است و بررسی آنها تا چه میزان در دریافت موضوع تاثیر دارد؟
- ۴- اطلاع از اخبار وزراء، رجال و بستگان به کار رفته در دیوان تا چه حد در حل دشواری‌های ادبیات نقش دارند؟

فصل دوّم

نگاهی گذرا به تاریخ سلجوقیان و شرح احوال

امیر معزی نیشابوری

۲-۱- نگاهی گذرا به تاریخ سلجوقیان تا پایان عصر سلطان سنجر سلجوقی

(۴۲۹-۵۵۲)

عهد سلجوقیان را باید دوره حکومت های ترک در ایران دانست. این چادرنشینان صحراگرد اگرچه متمدن نبودند، اما نسبت به دین و مذهب نیز بی اعتنا نبودند و اسلام را با جان و دل پذیرفتند. در زمان ظهور آنها امپراطوری خلافت از میان رفته بود، بنابراین برای نجات این دولت نیمه جان به کوشش درآمدند و آن را زنده کردند، به طوری که می توان گفت ظهور ترکان سلجوقی یکی از مهمترین ادوار تاریخی اسلامی را پدید آورد. در زمان آنها امنیت و آسایش نسبی در داخل مملکت برقرار بود. همچنین ادبیات و زبان فارسی در زمان آنها رواج بیشتری یافت و شعرای نامی و معروف مانند ناصر خسرو، ختّام، معزی، قطران سنایی و شیخ عطار پرورش یافتند و دلیل آن هم اولاً حمایتی بود که شاهان سلجوقی مانند ملکشاه و سنجر از ادبا می کردند و ثانیاً وزیران لایق و دانش دوستی، مانند عبدالملک کندی - وزیر طغرل سلجوقی - بود که فرمان داد دیوان ها و مکاتبات رسمی را به فارسی بنویسند. همچنین خواجه نظام الملک، وزیر کاردان و دانشمند که مدارس نظامیه را در مناطق مختلف تاسیس کرد و مراکز حکومتی سلجوقیان مانند نیشابور و اصفهان محل اجتماع شعرا و نویسندگان مختلف بود.

نکته ای که لزوم پرداختن به عصر زندگی امیر معزی را مؤکد می کند، تأثیر این دربارها و سلاطین سلجوقی بر زندگی اوست چون تمام دور زندگی این شاعر استاد و پرسخن در دربار این سلاطین سپری شده، و از تشویق ها و نعمت های آنها برخوردار بوده است، تا آنجا که ملکشاه او را به لقب خود معزالدین (معزی) نامید و به مقام امیر الشعرائی رساند. هر چند بعد از مرگ ملکشاه

تانشستن سنجر بر تخت پادشاهی مدتی سرگردان مانده بود، اما او همچون درختی بود که دروزش طوفان‌های سیاسی به هر طرفی گرویده ولی هر بار سعی کرده ریشه‌های خود را در خاک نگه دارد و همانگونه که خود در اشعارش اشاره می‌کند برای یافتن ممدوح راهی سفر می‌شده و گوشه نشینی را اختیار نمی‌کرده تا از تلاطمات زندگی بشری رهایی یابد. در سیر بررسی زندگی معزی، مطالعه حوادث دوره سلجوقیان و خاندان آنها و فتوحات و جنگهای آنها به ویژه سلطان ملک‌شاه و سنجر که معزی عمرش را با آنها آغاز کرده و با آنها به پایان رسانده است ضروری است، چون او کتاب پر حجم خود را در مدح این سلاطین، وزراء، بستگان، ... و فتح‌ها و جنگهای آنها سروده است.

۲-۱-۱ اصل و نصب سلاجقه

سلاجقه طایفه‌ای هستند از ترکمانان غز و خزر که یکی از رؤسای آنان که سلجوق دقاق نام داشت، در اواخر عهد سامانی قبیله خود را برداشته به شهر جنداز بلا دکنار سیحون آورد و در آنجا مقیم شد. «سلجوق را چهار پسر بود؛ اسرائیل، میکائیل، موسی یبغو و یونس. ایشان را مال و مکت بی قیاس بود» (حمداله، مستوفی، ۱۳۳۹: ۴۲۶) بعد از مرگ سلجوق پسرش میکائیل با ترکمانان قبیله پدری با کفار به جهاد پرداخت ولی در این مجاهدت به قتل رسید و از اوسه پسر ماند، یبغو و جغری و طغرل. طغرل بن میکائیل پس از آنکه به دستیاری ابوالقاسم جوینی به نیشابور وارد شد، به تاریخ سال ۴۲۹ هجری یعنی دو سال پیش از جنگ قطعی دندانقان بر تخت مسعودی جلوس کرد و خود را سلطان خواند و تاریخ جلوس طغرل در نیشابور را بابتدای سلطنت سلجوقیان محسوب داشت. بعد از شکست مسعود و فتح دندانقان که به برافتادن دولت غزنویان از ایران منتهی گردید، سلجوقیان اساس دولت بزرگی را ریختند که از بسیاری جهات برای آن در تاریخ اسلام نظیری نیست و از عهد انقراض ساسانیان تا تشکیل دولت سلجوقی، در آسیای غربی سلطنتی به این وسعت و عظمت و اتحاد اداره و مرکزیت تأسیس نیافته بود. وزیر مشهور طغرل ابونصر محمد کندی از وزرای بزرگ سلاجقه و از منشیان بزرگ دوزبان فارسی و عربی بوده است. (حسن پیرنیا، عباس اقبال، ۱۳۸۰: ۳۰۷-۳۰۹)

۲-۱-۲ آلپ ارسلان ابن چغریبک بن میکائیل (۴۵۵-۴۶۵)

طغرل در مرض خود در ری، سلیمان یکی از پسران برادر خود-داود جغری بیک-را جانشین خود کرد. چون خبر مرگ طغرل به خراسان رسید، آلپ ارسلان از اطاعت برادر خود سلیمان سرپیچیده به دستگیری وزیر نامی خود نظام الملک خود را وارث طغرل خواند. آلپ ارسلان در ظرف نه سال سلطنت به کفایت خود و تدبیر و زیر خویشتن خواجه نظام الملک حدود دولت سلاجقه را به کنارسیحون و ساحل مدیترانه رساند. از فتح های مهم او فتح ملازگرد در سال ۴۶۳ هجری است، که به نام دفاع از اسلام بر رومیان تاخت و امپراطور رومانوس دیوجانوس را اسیر کرد، آلپ ارسلان در مقابل گرفتن ۱/۵۰۰/۰۰۰ دینار رومانوس دیوجانوس را عفو کرد و با او صلحی به مدت ۵۰ سال بست. فتح ملازگرد یکی از وقایع مهم تاریخ آسیای غربی است. پس از این واقعه، نواحی آسیای صغیر هم به تدریج از کف ایشان به در رفت و تمدن یونانی و آداب عیسوی که به پشتیبانی امپراطوران قسطنطنیه تا حدود اژان و آذربایجان دامنه نفوذ و راه رسوخ داشت. با فتح ملازگرد و شروع استیلای ترکان سلجوقی شروع به زوال کرد و تمدن و آداب اسلامی و زبان فارسی متدرجاً جای آنها را گرفت». (همان: ۳۲۷-۳۲۰)

۲-۱-۳- ملک‌شاه ابن ارسلان بن چغریبک (۴۶۵-۴۸۵)

آلپ ارسلان شش پسر داشت. ملک‌شاه بنابروصیت پدر به مقام اورسید. «خلیفه بغداد ملک‌شاه را جلال الدوله لقب داد و او پادشاهی فرخنده سیرت، پاکیزه سریرت و پیوسته در آبادانی بلاد و قلاع و بقاع سعی مبذول همی داشت و همواره همّت عالی نهمت، بر ترفیه حال علما و فضلا و افزونی وظایف فصحا و شعرا می گماشت». (غیاث الدین بن هماد الدین، الحسینی (خواندمیر)، ۱۳۵۳: ۴۹۰)

ملک‌شاه در سال ۴۷۰ ه. ق حکومت ولایت قونیه و آق سرا از بلاد آسیای صغیر را که به دست ترکان سلجوقی فتح شده بود به پسر شهاب الدوله قتلش بن اسرائیل یعنی سلیمان واگذاشته بود. و این سلیمان مؤسس شعبه سلاجقه روم است. سلیمان در سال ۴۷۷ ه. بر بندر انطاکیه که از سال ۳۵۸ ه. به تصرف رومیان شرقی درآمده بود حمله برد و آنجا را به نام ملک‌شاه فتح کرد. فتح انطاکیه حدود ممالک سلجوقی را از طرف مغرب به کنار دریای مدیترانه رساند. همچنین در ایام خانی احمدخان برادرزاده شمس الملک که جوانی ستم پیشه بود، جماعتی از روحانیون ماوراءالنهر از دست او به ملک‌شاه شکایت بردند و سلطان رادر سال ۴۸۲ هجری به ضبط